ฐานข้อมูลด้านหัตถกรรม
การทอผ้าไทลื้อ

แม่อุ้ยบัว กันทะ
บ้านเลขที่ ๘๖ หมู่ที่ ๒ ตำบลสระ อำเภอเชียงม่วน จังหวัดพะเยา

การทอผ้าไทลื้อบ้านท่าฟ้า

ชาวไทลื้อในประเทศไทยได้อพยพจากแคว้นสิบสองปันนา มณฑลยูนนานซึ่งทางตอนใต้ของประเทศจีน เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ทางตอนเหนือของประเทศไทย มานานกว่า ๒๐๐ ปี แม้ว่าจะอาศัยอยู่ร่วมกันกับกลุ่มชนที่มีวัฒนธรรมต่างกันก็ตาม แต่ชาวไทลื้อก็ยังสามารถรักษาวัฒนธรรมของตนเองเอาไว้ได้จวบจนทุกวันนี้ โดยเฉพาะผ้าทอไทลื้อที่ยังคงความเป็นเอกลักษณ์อันโดดเด่น

การทอผ้าที่เป็นแบบไทลื้อดั้งเดิมนั้นได้แก่ลักษณะลวดลายและวิธีการทอ แสดงให้เห็นถึงภูมิลำเนาและสถานะภาพของผู้ใช้ สะท้อนถึงชาติพันธุ์ของตนเอง และในผ้าทอแต่ละชิ้นทำให้เราเห็นลักษณะความสามารถในการสร้างสรรค์ของผู้ทอผ้าแต่ละคน ดังนั้นผ้าทอจึงเปรียบเสมือนสมุดภาพ ที่แสดงถึงประวัติศาสตร์และความเป็นมาของผู้ทอผ้า(บทเกริ่นนำ หนังสือผ้าล้านนา ยวน ลื้อ ลาว)

ชาวไทลื้อบ้านท่าฟ้า อำเภอเชียงม่วน จังหวัดพะเยา ประกอบด้วยหมู่บ้าน ๕ หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ ๑ บ้านท่าฟ้าเหนือ หมู่ ๒ บ้านท่าฟ้าใต้ หมู่ ๖ บ้านหล่าย หมู่ ๗ บ้านฟ้าใหม่ และหมู่ ๑๑ บ้านฟ้าสีทอง ตำบลสระ อำเภอเชียงม่วน จังหวัดพะเยา เป็นหมู่บ้านที่ยังคงรักษาวัฒนธรรมประเพณีของชาวไทลื้อแต่อดีตเป็นอย่างดี โดยเฉพาะการทอผ้าลายไทลื้อแบบดั้งเดิม ถึงแม้จะมีการประยุกต์รูปแบบตามความต้องการของตลาดแต่ก็ยังรักษาลวดลายอันเป็นเอกลักษณ์ของชาวไทลื้ออยู่ สิ่งทอที่ขึ้นชื่อมากของผ้าทอไทลือบ้านท่าฟ้าคือ ตุง ถ้าพูดถึงตุงไทลื้อของจังหวัดพะเยา ต้องยกให้ตุงบ้านท่าฟ้า เพราะมีลักษณะโดดเด่นสวยงามและคงความเป็นเอกลักษณ์ของชาวไทลื้อ จึงได้รับคัดสรรค์เป็นผลิตภัณฑ์ดีเด่น ของภาคเหนือ ตามโครงการสินค้าหนึ่งผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบล (otop)

วัสดุที่ใช้ในการทอผ้า

ในอดีตกาล งานทอผ้าจะเริ่มต้นโดยการปลูกฝ้ายที่ไร่ของตนเอง ฝ้ายเป็นพืชล้มลุก แต่ละต้นให้ดอกจำนวนมากลักษณะของดอกเป็นปุยสีขาว และมีอีกพันธุ์หนึ่งดอกเป็นสีน้ำตาลอ่อนทางเหนือเรียกว่าฝ้ายตุ่น แต่จะปลูกไม่มากเหมือนฝ้ายขาว เมื่อดอกแก่จัดจะแตกเป็นปุยออกมาดูขาวไปทั้งไร่

จากดอกฝ้ายนำมาทำให้เป็นเส้นด้ายโดยมีขั้นตอนดังนี้คือ นำดอกฝ้ายมารีดเอาเมล็ดออกด้วยเครื่องมือที่เรียกว่า อีด เมื่อได้ปุยฝ้ายที่ไม่มีเมล็ดแล้ว นำปุยฝ้ายไปตีในเข่งซึ่งไทลื้อเรียกว่า *เอ่อ* โดยใช้เครื่องมือเรียกว่า *กง* ไทลื้อเรียกการตีฝ้ายว่าการ *แทปฝ้าย* จะทำให้ดอกฝ้ายฟูขึ้นส่วนที่เป็นขยะคือเศษใบไม้หรือเมล็ด ที่ติดมากับดอกฝ้ายจะล่วงลอดตกลงไปนอกเข่ง ปุยฝ้ายจะพองนุ่มและสะอาด จากนั้นจึงนำปุยฝ้ายมาพันเป็นหางฝ้าย โดยใช้ก้านดอกเลาซึ่งเป็นต้นหญ้าชนิดหนึ่ง กลิ้งก้านไม้เพื่อให้ปุยฝ้ายพันไม้เป็นหลอดยาวประมาณ ๑ คืบ นำหางฝ้ายที่ได้ไปปั่นให้เป็นเส้นด้าย โดยใช้เครื่องมือที่เรียกว่า *กวง* ซึ่งมีลักษณะเป็นวงล้อใช้มือหมุนตรงด้ามจับ มืออีกข้างหนึ่งจับหางฝ้ายไปจ่อติดที่ *ไน* เมื่อหมุนกวงไนจะดึงปุยป้ายออกเป็นเส้นพันจนเส้นด้ายพันเต็มไนเหล็ก หนึ่งไนจะใช้หางฝ้ายประมาณ ๒๕ - ๓๐ หาง ขั้นตอนการปั่นฝ้ายนี้เป็นขั้นที่สำคัญมาก เพราะขนาดของเส้นด้ายจะเป็นเส้นเล็กหรือเส้นใหญ่ และความสม่ำเสมอกันของเส้นด้ายจะขึ้นอยู่กับขั้นตอนนี้ ช่างปั่นฝ้ายจะต้องอาศัยทักษะความชำนาญเป็นอย่างมาก เมื่อเส้นด้ายเต็มไนแล้ว จึงนำไปพันเข้ากับเครื่องมือที่เรียกว่าไม้เปี่ยฝ้าย ชาวไทลื้อเรียกว่า *เป็* ใช้ด้ายสามไนจะได้เส้นด้าย ๑ ปีด(ภาษาล้านนาเรียกว่า ๑ กั้น) สามารถนำไปใช้ทอผ้าได้

อุปกรณ์ที่ใช้ในการทอผ้า

ภาพในอดีตใต้ถุนบ้านชาวไทลื้อจะมีเครื่องทอผ้าที่เรียกว่า หูก ทุกหลังคาบ้าน ผู้หญิงไทลื้อทุกคนจะต้องทอผ้าเป็น เพราะยุคนั้นยังไม่มีผ้าขายจากโรงงานเหมือนปัจจุบัน และไม่มีใครทอผ้าขาย สาวไทลื้อคนไหนทอผ้าไม่เป็นจะยังออกเรือนไม่ได้

“หูก” เป็นอุปกรณ์ที่ชาวไทลื้อใช้ในการทอผ้า มีลักษณะเป็นกรอบสี่เหลี่ยม โดยผู้ทอผ้าจะนั่งห้อยขา ใช้เท้าเพื่อเหยียบไม้สลับเท้าซ้ายขวา ในขณะที่ทอผ้า การทอผ้าหรือที่ชาวไทลื้อเรียกว่า *การตำหูก”* เป็นการนำเส้นด้ายมาสานกันให้เป็นผืน แล้วจึงนำไปตัดเย็บเป็นเครื่องนุ่งห่มต่อไป ผ้าทอที่เส้นยืนทอขัดกับเส้นพุ่งง่าย ๆ ได้เป็น *ผ้าพื้น* ชาวไทลื้อเรียกว่า *ผ้าฮำ* ผ้าหนึ่งฮำจะมีความยาวประมาณ ๔ เมตร ผ้าฮำ ที่นิยมใช้มี ๓ สี ได้แก่ สีขาวจากดอกฝ้าย สีน้ำตาลอ่อนหรือสีครีมจากดอกฝ้ายตุ่น และสีครามจากการย้อมคราม

การย้อมสีคราม (จกหม้อสร้าง)

ผ้าฮำ ชาวไทลื้อส่วนใหญ่นิยมนำไปย้อมครามซึ่งเรียกว่า จกหม้อสร้าง จะได้ผ้าสีครามซึ่งเป็นสีน้ำเงินเข้มออกดำแต่ไม่ใช่สีดำเหมือนย้อมจากผลมะเกลือ จากนั้นจึงนำไปตัดเย็บเป็นชุด เช่น เสื้อกางเกงของผู้ชาย ส่วนของผู้หญิงนำไปตัดเสื้อ นำไปต่อส่วนปลายของผ้าซิ่น รวมทั้งถุงย่ามใส่ของไปทำงานนอกบ้าน ส่วนผ้าฮำที่ไม่ย้อมสี นิยมนำไปทำตุง ผ้ารองผ้าถุง ผ้ารองผ้าห่ม หรือ ผ้าปูที่นอน เป็นต้น

รูปภาพแสดงขั้นตอนกระบวนการผลิตเส้นด้ายจากดอกฝ้าย

การอีดฝ้าย เพื่อเอาเมล็ดฝ้ายออก

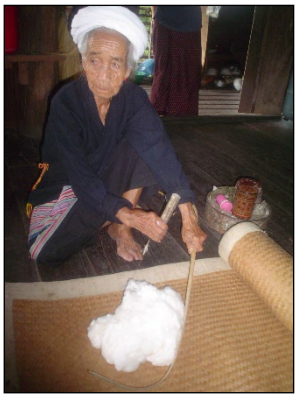

การแทปฝ้ายเพื่อให้ดอกฝ้ายฟูเป็นปุยฝ้าย

การล้อฝ้ายเพื่อทำหางฝ้าย

ถอดก้านดอกเลาออก

ภาพซ้ายมือ หางฝ้าย

ภาพซ้าย การปั่นฝ้ายเส้นโดยใช้ *กวง* (ล้อ) ภาพกลาง *ไน* คือส่วนที่นำหางฝ้ายไปจ่อให้เกิดเส้นด้าย ภาพขวา นำด้ายจากไนเหล็ก ไปใส่ *เป๊* เพื่อทำเส้นด้ายให้เป็น ปีด (กั้น)

ภาพแสดงลำดับการทำฝ้ายกั้น(เส้นด้าย) โดยเริ่มต้นจากดอกฝ้าย

๑) ดอกฝ้าย ๒) ปุยฝ้าย ๓) หางฝ้าย ๔) ไนใช้พันด้าย ๕) ฝ้าย ๑ ปีด

ฝ้ายปีด นำไปทอเป็นผ้าพื้น

ผ้าฮำ (๑ ฮำยาวประมาณ ๔ เมตร)

ผ้าตุ่น

ผ้าย้อมคราม (ผ้าจกหม้อสร้าง)

งานด้านศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี ศาสนา และภูมิปัญญาท้องถิ่น

๒.๒ ด้านหัตถกรรม ภูมิปัญญาในงานผีมือหรืองานช่างที่ทำด้วยมือและอุปกรณ์อย่างง่าย

การเรียนรู้วิธีการทำเส้นด้าย

นางบัว กันทะ
ภูมิปัญญาด้านการทอผ้าด้วยมือ
การทำเส้นด้ายผ้าทอ